

УДК 343.224.1(477)(043.5)

*Т. О. Гончар*, канд. юрид. наук, доцентОдеського національного університету імені І. І. Мечникова  
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

## ЗАГАЛЬНІ РИСИ ЗАКОНОДАВСТВА ДЕЯКИХ КРАЇН ЄВРОПИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті досліджено закономірності законодавчого визначення особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх за законодавством деяких європейських країн.

**Ключові слова:** особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, виховні заходи, виправні засоби, заходи виправлення та безпеки, покарання.

У сучасному світі практично ні одна держава не в змозі самостійно існувати без активної взаємодії з міжнародним співтовариством. Особлива роль приділяється праву, яке повинно бути як формальним, так і фактичним регулятором процесів. Тому виникла потреба у створенні світової правової системи [1, 6]. Напрямами такої правової інтеграції є уніфікація та гармонізація. Їх метою є пошук ефективніших заходів кримінально-правового впливу. Уніфікація є копіюванням однотипних приписів та створенням юридичних актів з метою спрощення та однакмітного розуміння. Цей спосіб правової апроксимації частіше застосовується для врегулювання норм галузей приватного права. Гармонізація розуміється як процес створення єдиних загальних положень та принципів, які сприяють удосконаленню національного законодавства. Цей спосіб частіше застосовується для розвитку та удосконалення норм галузей публічного права, у тому числі кримінального права.

Всесвітні процеси глобалізації сприяють не тільки інтеграції, а й виникненню загальних соціально-економічних причин злочинності та необхідності створення якісно нового, більш дієвого кримінального законодавства. Це, в свою чергу, сприяє порівняльно-правовому дослідженню кримінального законодавства країн, які відносяться до однієї правової сім'ї. Законодавство більшості країн Європи відноситься до романо-германської правової сім'ї. Особливе місце у межах гармонізації кримінального законодавства європейських країн посідає необхідність удосконалення норм про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх з метою вивчення умов та причин злочинності цієї категорії осіб та розробки міждержавних програм протидії злочинності неповнолітніх.

Дослідженням кримінального законодавства європейських держав займаються наступні вчені: Н. Є. Крилова, А. В. Серебриннікова, Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков, А. Р. Туманянц, М. І. Хавронюк тощо. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх за законодавством вказаних країн було розглянуто у наукових працях В. М. Бурдіна, І. С. Власова, К. Долгополова, Н. Кідіної, А. Соколова тощо.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз законодавства деяких країн Європи про кримінальну відповідальність неповнолітніх та виявлення загальних тенденцій розвитку.

Остаточне формування законодавства про кримінальну відповідальність неповнолітніх у більшості країн Європи відбулося у ХХ ст. Воно базується на основних міжнародних нормах-принципах, які містяться у наступних міжнародних нормативно-правових актах: Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р., Мі-



норми Закону «Про відправлення правосуддя у справах неповнолітніх» (далі — Закон); молодь у віці від 18 до 21 років, яка вчинила злочин, підлягає кримінальній відповідальності за нормами Кримінального кодексу та вказаного Закону. Але застосування норм Закону до останньої категорії осіб обмежено випадками, коли молода людина за рівнем свого розвитку, не обумовленого психічним розділом, дорівнюється до неповнолітнього, або коли само діяння за своєю природою характерно для підлітків. За нормами кримінального законодавства ФРН першочергова роль відводиться заходам, альтернативним покаранню. Відповідно до норм вказаного Закону неповнолітнім особам та молоді призначаються наступні альтернативні заходи: виховні заходи, примусові заходи, засоби виправлення та безпеки [7].

Виховні заходи передбачені в § 9 Закону. Ці заходи є найбільш м'якими та мають на меті не покарати винного, а перевиховати. Виправні засоби застосовуються у разі, якщо застосування виховних заходів є недостатнім. Заходи виправлення та безпеки застосовуються також до повнолітніх осіб та осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Підставою їх застосування є небезпечний стан особи з метою забезпечити безпеку суспільства. Найбільш суворим заходом державного примусу є покарання. Відповідно до § 18 Закону покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітньому на строк не менше 6 місяців та не більше 5 років. Якщо неповнолітній вчинив злочин, за який за загальнокримінальними нормами максимальний строк позбавлення волі складає більше ніж 10 років, то неповнолітньому призначається покарання на строк, який не може перевищувати 10 років [7].

У Розділі IV частини 1 Кримінального кодексу Швейцарії передбачені особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, які поділяються на три вікові групи: діти від 7 до 15 років; підлітки від 15 до 18 років; молодь від 18 до 25 років. Відповідно до ч. 1 ст. 82 КК норми цього закону не застосовуються. До дітей віком від 7 до 15 років застосовуються: виховні заходи (направлення у відповідну сім'ю або виховну установу) та/або особливий нагляд (якщо неповнолітній психічно хворий, має порушення слуху, зору, мови) з боку компетентного органу, дисциплінарні покарання (догана або шкільний арешт до 6 неповних робочих днів — ст. 82–88). Підліткам у віці від 15 до 18 років, окрім вказаних заходів, може бути призначено взяття під варту до 14 днів, штраф або поміщення у виховний дім на строк до 2 років та більше (ст. 91). Підліткам може бути призначено покарання у виді штрафу або ув'язнення на строк від одного дня до одного року (ст. 95 УК). Покарання їм може бути призначено умовно або з відстрочкою. Відповідно до ч. 1 ст. 100 на осіб у віці від 18 до 25 років розповсюджуються загальні норми закону. При наявності дефектів психіки, ухилення від роботи може замість покарання направлятися у виховно-трудоустанови з можливим умовним звільненням після спливу одного року. У випадку систематичного порушення дисципліни особа може бути направлена для відбування покарання (ст. 100 bis-, 100-ter) [8].

У більшості країн східної Європи питання кримінальної відповідальності неповнолітніх урегульовані спеціальними законами (окрім Болгарії).

Стаття 60 Кримінального кодексу Республіки Болгарія містить положення про особливі цілі покарання щодо неповнолітніх — перевиховання та підготовка до суспільно-корисної праці. У Кримінальному кодексі Болгарії передбачено три види покарання щодо неповнолітніх — позбавлення волі, громадська догана та позбавлення права займатися певною професією або діяльністю. Відповідно до § 2 ст. 54 КК Болгарії особи, яка під час вчинення злочину не досягла 18 років, не призначається довічне позбавлення волі [9].

У Республіці Польща особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх передбачені Законом «Про провадження у справах неповнолітніх» від 1982 р. та Кримінальним кодексом (далі — КК РП). До неповнолітніх можуть бути застосовані виховні або виправні заходи та покарання, яке згідно з § 2 ст. 10 КК є крайнім

заходом впливу. Відповідно до § 1 ст. 10 КК РП підлягає кримінальній відповідальності особа, яка вчинила заборонене діяння по досягненні 17 років. Відповідно до § 2 ст. 10 КК неповнолітньому у віці 15 років може бути призначено кримінальне покарання тільки у разі вчинення тяжких злочинів, якщо обставини справи, а також рівень розвитку винного, його особисті особливості та умови життя викликають таку необхідність та якщо застосовані раніше виховні або виправні заходи виявилися безуспішними. Відповідно до § 3 КК Польщі призначене неповнолітньому покарання не може перевищувати дві третини верхньої межі покарання, передбаченого законом за вчинений злочин. До неповнолітніх у віці від 17 до 18 років також можуть бути застосовані виховні заходи, лікування або виправні заходи (§ 4 ст. 10 УК). Неповнолітнім та молоді можуть бути призначені наступні види покарань: грошовий штраф, обмеження волі, позбавлення волі. Довічне позбавлення волі неповнолітнім не призначається [10].

Окрему «євразійську групу» складає законодавство країн Співдружності Незалежних держав (СНД), яке утворюють деякі країни, колишні республіки, що входили у склад СРСР [11, 65]. Особливістю їх чинного кримінального законодавства є відсутність спеціальних законів, присвячених відповідальності неповнолітніх. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх у цих країнах закріплені в окремих розділах Кримінального кодексу (окрім Республіки Молдова, де такий розділ відсутній). При створенні свого кримінального законодавства за основу було взято положення Модельного кримінального кодексу, який було затверджено на Міжпарламентській Асамблеї держав-учасниць СНД від 17.02.1996 р. У цих країнах загальний вік кримінальної відповідальності складає 16 років, знижений — 14 років. Існує самостійна система покарань щодо неповнолітніх, неповноліття особи, яка вчинила злочин, розглядається у якості обставини, що пом'якшує покарання; до неповнолітніх довічне позбавлення волі не застосовується.

Таким чином, не дивлячись на певну різницю в визначенні віку кримінальної відповідальності, видів та строків покарання, законодавству більшості європейських країн притаманні такі загальні риси: 1) дія в якості самостійного джерела кримінального права спеціальних законів, які регулюють особливості притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності, або наявність самостійного розділу у Кримінальному кодексі, присвяченого особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; 2) визнання за неповнолітнім особливого привілейованого статусу у ювенальному кримінальному процесі; 3) диференціація віку кримінальної відповідальності неповнолітніх та заходів кримінально-правового впливу; 4) функціонування судів для неповнолітніх, основним завданням яких є не покарати, а перевиховати неповнолітніх із застосуванням заходів, що альтернативні покаранню; 5) застосування поряд із покаранням або замість нього заходів виправлення та безпеки, які також можуть бути призначені особам, що не досягли віку кримінальної відповідальності; 6) першочергове застосування щодо неповнолітніх виховних заходів, якщо, на думку суду, з урахуванням усіх обставин справи цього буде недостатньо, призначаються більш суворі виправні (примусові) засоби (або заходи виправлення та безпеки) або покарання; 7) наявність самостійної системи покарань; 8) відсутність у системі покарань довічного позбавлення волі; 9) визнання неповноліття у якості обставини, що пом'якшує покарання.

### *Література*

1. Стрельцов Е. Л. *Противодействие преступности в Европе: необходимость правовой интеграции* // Юридичний вісник України. — 2011. — № 39 (847), 1–7 жовтня. — С. 6.
2. Власов И. С. *Уголовное законодательство по делам несовершеннолетних в зарубежных странах (Германия, Франция)* // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. — 2006. — № 2. — С. 94–119.
3. *Уголовный кодекс Италии*. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 378 с.

4. Уголовный кодекс Испании / [под ред. и с предисловием д-ра юрид. наук, профессора Н. Ф. Кузнецовой и д-ра юрид. наук, профессора Ф. М. Решетникова]. — М. : Зерцало, 1998. — 218 с.
5. Уголовный кодекс Голландии / [науч. ред. д-р юрид. наук, заслуженный деятель науки РФ, проф. Б. В. Волженкин, пер. с англ. И. В. Мироновой]. — 2-е изд. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 510 с.
6. *Strafgesetzbuch (StGB)* [Электронне видання]. — Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf>
7. *Jugendgerichtsgesetz* [Электронне видання]. — Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf>
8. Уголовный кодекс Швейцарии / [научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд. юрид. наук А В Серебренниковой]. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. — 350 с.
9. Уголовный кодекс Болгарии. — СПб., 2006. — 346 с.
10. Уголовный кодекс Республики Польша / [науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашов, д-р юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецова ; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э. А. Саркисовой] ; перевод с польского Д. А. Барилевич — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 234 с.
11. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник / [отв. ред. д-р юрид. наук, проф. А. Я. Сухарев]. — 2-е изд. изм. и доп. — М. : НОРМА, 2001. — 840 с.

**Т. А. Гончар**, канд. юрид. наук, доцент

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова  
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

## ОБЩИЕ ЧЕРТЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА НЕКОТОРЫХ СТРАН ЕВРОПЫ ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

### РЕЗЮМЕ

В современном европейском сообществе при решении проблем противодействия преступности важная роль отводится уголовному законодательству. В этой связи возникла необходимость гармонизации уголовно-правовых норм с целью их эффективного применения. В статье рассмотрены основные положения законодательства некоторых европейских стран об уголовной ответственности несовершеннолетних. Несмотря на наличие национальных особенностей, отразившихся в уголовном законодательстве, сделан вывод о наличии общего подхода — гуманизации уголовной ответственности несовершеннолетних, что обусловлено их привилегированным правовым статусом.

**Ключевые слова:** особенности уголовной ответственности несовершеннолетних, воспитательные меры, исправительные средства, меры исправления и безопасности, наказание.